

ПОЛІКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА

У статті досліджено феномен полікультурної компетентності у взаємозв'язках з професійною компетентністю педагога, розкрито зміст категорій "компетентність", "професійна компетентність", "полікультурна компетентність". Зроблено висновок про полікультурну компетентність як обов'язкову складову в структурі професійної компетентності педагога.

Суспільні зміни, пов'язані з процесами глобалізації та інтеграції, що відбуваються майже в усіх сферах життя, визначають пріоритетні напрямки розвитку сучасної освіти. Особливої актуальності набуває процес формування вільної особистості, здатної відійти від етноцентризму та готової жити у відкритому загальноцивілізаційному культурному просторі. З огляду на це, завдання професійної освіти не обмежується трансляцією необхідних знань, умінь і навичок, а полягає, також, в організації полікультурної підготовки студентів та формуванні полікультурної компетентності як інтегрованої особистісної якості. На розв'язання цих завдань спрямовані Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"), Закони України "Про освіту", Національна доктрина розвитку освіти, Концепція національного виховання тощо.

Об'єктивна потреба перебудови змісту професійної освіти на полікультурній компетентній основі зумовлює необхідність звернення до принципу культуровідповідності, що передбачає уважне вивчення цінностей рідної та іншомовної культур. Володіння полікультурною компетентністю стає невід'ємною складовою професійної майстерності сучасного кваліфікованого працівника.

У психолого-педагогічній літературі накопичено чималий досвід з проблеми компетентності, яка була висвітлена у наукових працях Н. Бібік, Є. Бондаревської, Б. Гершунського, А. Хуторського, А. Щекатунової, Н. Розова, Н. Запрудського та ін. У роботах цих авторів компетентність пов'язується з рівнем освіченості фахівця і його загальнокультурною компетентністю, а також розглядається як складна система, що включає знання, уміння, навички та професійно-важливі якості спеціаліста.

Питання професійно-педагогічної компетентності знайшли своє відображення у роботах Л. Васильченко, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, М. Дяченко, П. Зеєра, І. Зимньої, В. Сластьоніна, А. Смирнова, І. Ісаєва, С. Шишова, Р. Шаповал. Професійно-педагогічна компетентність вивчається у контексті проблеми реалізації особистісних характеристик вчителя, розвитку його професійної свідомості і рефлексії, динаміки професійного самовизначення.

Важливим для нашого дослідження є праці науковців, які стосуються феномену полікультурної компетентності. Серед таких досліджень варто вказати роботи вітчизняних (І. Бех, О. Дубовик, О. Сухомлинська) та зарубіжних вчених (П. Вебер, О. Джурицький, І. Кушнір).

Не зважаючи на широкий спектр поглядів вчених на проблему професійної педагогічної компетентності, питання полікультурної підготовки є недостатньо розкритим. У зв'язку з цим вважаємо доречним розглянути полікультурну компетентність у контексті професійної компетентності педагога.

Метою статті є дослідження феномену полікультурної компетентності у взаємозв'язках з професійною компетентністю педагога.

Розкриття змісту термінологічної тріади "компетентність – професійна компетентність – полікультурна компетентність" повинно відобразити логіку дослідження від загального до конкретного. Найбільш загальним є поняття "компетентність", яке у науковій літературі однозначно не визначене, при тому, що діапазон тлумачень є достатньо широким. Компетентність розглядається як загальна здатність людини, яка набувається у процесі навчання, як сукупність особистісних властивостей, як освітній результат, який проявляється у готовності людини до життя і професійної діяльності [1; 2].

На нашу думку, об'єднуючим моментом різних підходів до вивчення компетентності є трактування останньої як інтегративної якості, яка включає сукупність різних здатностей та характеристик особистості. Про інтегративну властивість компетентності пише, зокрема, О. Пометун, окреслюючи її як сукупність знань, умінь, навичок та досвіду [1]. Г. Селевко трактує компетентність як інтегральну якість особистості, яка проявляється в її загальній готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях та досвіді, набутих у процесі навчання [2]. На думку Г. Назаренко, "компетентність" – це особисте інтегроване утворення, яке включає смислові, світоглядні, операційно-діяльнісні елементи та зв'язки між ними [3].

Компетентність як інтегративна характеристика виникає на основі сукупності різних компетентностей, які формуються у людини під впливом її життєвого досвіду. Розгорнуту класифікацію ключових компетентностей людини розробила Л. Перетяга. У результаті аналізу робіт Л. Канішевської, А. Маркової, О. Овчарук, М. Рижаківа, А. Хуторського та ін. авторка виділила такі види ключових компетентностей людини: особистісну (пов'язана з ціннісними уявленнями людини, які дозволяють самовизначатися у житті), компетентність саморозвитку (спрямована на засвоєння способів фізичного, інтелектуального та духовного саморозвитку), навчально-пізнавальну (знання та вміння планування, аналізу, рефлексії, самооцінки навчально-пізнавальної діяльності), інформаційну (пов'язана з формуванням умінь самостійно шукати, аналізувати, добирати необхідну інформацію), інтелектуальну (пов'язана з формуванням умінь мисленнєвої діяльності), загальнокультурну (коло питань, у яких особистість має бути добре обізнаною, мати знання та досвід певної діяльності), полікультурну (пов'язана із здатністю співпрацювати з людьми інших культур, мов та релігій, із розумінням несхожості людей, повагою один до одного, із запобіганням расизму, нетерпимості), комунікативну (передбачає оволодіння мовленням та способами взаємодії з людьми), соціальну (оволодіння знаннями та досвідом у громадянсько-суспільній діяльності, у соціально-трудої сфері, у галузі сімейних стосунків, у питаннях економіки та прав), професійну (передбачає володіння власне професійною діяльністю на достатньо високому рівні, здатність проектувати свій подальший професійний розвиток) [4].

Таким чином, у класифікації Л. Перетяги професійна та полікультурна компетентності розглядаються як однопорядкові елементи у системі загальної компетентності людини. При цьому вони, все ж таки, взаємопов'язані одна з одною та з іншими елементами компетентної системи. Можемо припустити, що зміни однієї зі складових впливають на систему в цілому і, відповідно, на кожен її елемент окремо. З такої точки зору, взаємодія професійної та полікультурної компетентностей не безпосередня, а опосередковується особистістю людини.

Іншого роду зв'язки між професійною і полікультурною компетентностями виявляються, якщо розглядати ці феномени в системі поглядів Є. Степанова та І. Демури. З наукової позиції цих авторів полікультурність є складовою або засобом вияву професійної підготовки людини.

Зокрема, Є. Степанов розглядає полікультурну компетентність як інструмент прояву професійних якостей фахівця, які можуть повноцінно проявлятися за умов формування особистісних рис, затребуваних у будь-якій професії. Йдеться про такі чесноти, як чесність, справедливість, порядність, довіра, відповідальність, толерантність, культура міжнародного спілкування тощо. Саме вони, на думку Є. Степанова, складають основу професійної поведінки фахівця [5].

На основі аналізу поглядів І. Демури на проблему професійної компетентності можемо зробити висновок, що автор також встановлює тісні зв'язки між професійністю фахівця та рівнем його полікультурної підготовки. Професійна компетентність, на думку І. Демури – це система явищ, що включає знання, уміння, навички (професійні компетенції широкого спектру) та професійно значущі якості особистості, які забезпечують виконання власне професійних обов'язків (професійні компетенції вузького спектру). На нашу думку, необхідність інтеркультурної обізнаності фахівця простежується у змісті виділених автором професійних компетенцій широкого спектру. Наприклад, таких як: глибоке розуміння соціальної реальності, гармонійна інтеграція в соціальний контекст, участь у спільній діяльності [6].

Дещо інша площина аналізу зв'язку професійної та полікультурної компетентностей виникає, якщо предметом вивчення є конкретна професійна діяльність і система підготовки до цієї діяльності, зокрема професійна підготовка педагога. Специфіка педагогічної діяльності зумовлює необхідність формування полікультурної компетентності вчителя як обов'язкової складової його фахової підготовки. Іншими словами, полікультурна компетентність є однією з основних елементів у структурі педагогічної професійної компетентності і передумовою педагогічної майстерності. Про це, зокрема, пише О. Крокошенко, виділяючи різні компоненти професійної компетентності залежно від виду професійної діяльності. Підкреслюється, що для кожної професії існують стійкі сполучення професійних характеристик, які визначають ключові компетенції. Ці ключові компетенції професійної компетентності забезпечують конкурентоздатність, професійну мобільність, продуктивність професійної праці, професійне зростання, підвищення кваліфікації фахівця [7; 8].

Директор Центру інформації та досліджень міжнародних міграційних процесів Ради Європи Антоніо Перотті при підготовці майбутніх учителів особливого значення надає саме інтеркультурному підходу. У роботі "Виступ на захист полікультурності" він пише: "При підготовці вчителів необхідно виробити у них інтеркультурне бачення і дати їм засоби розвивати й актуалізувати свої знання з урахуванням набутків різних культур, їх взаємодії й еволюції... Слід навчитися розпізнавати й долати стереотипи, упередження, односторонність поглядів, прагнути поглиблювати свої знання про іншого, а заодно і пізнання самого себе" [9: 102].

Автор виділяє три рівні інтеркультурного підходу підготовки вчителів: дидактичний рівень (науковий підхід, що передбачає оцінку усіх знань під різними кутами зору, демонстрація їхньої

відносності); педагогічний рівень (набуття навичок, умінь і засобів, що дають кожному індивіду змогу визначитися стосовно іншого, урізноманітнити відносини, приймати різні культури у своєму середовищі, з'ясувати, що групи, до яких він належить, не є ні центром, ні вершиною світу); соціальний рівень (освіта, націлена на оптимальну інтеграцію у демократичне суспільство й інтеграцію людини в спільноту – виховання у взаємовідносинах з іншими, вміння протистояти змаганням й конфліктам). На думку Антоніо Перроті, така парадигма професійної освіти дозволить сформувати новий тип педагога, полікультурно спрямованого, тобто здатного змінювати "з погляду іншого" методологію навчання. З позицій автора, тільки такий педагог є професійно компетентним [9].

У вітчизняній психолого-педагогічній літературі полікультурна компетентність розглядається як динамічне особистісне утворення, що передбачає розробку спеціальних технологій його формування. Наприклад, полікультурна компетентність майбутнього вчителя-філолога визначається І. Соколовою, як "цілісне, інтегроване, багаторівневе, особистісне новоутворення, результат професійної підготовки людини, успішність якої зумовлена сукупністю сформованих у фахівця компетенцій, що сприяють соціалізації особистості, формуванню в неї світоглядних та науково-професійних поглядів, формуванню педагогічної творчості та майстерності, визначають успішність діяльності, здатність до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення впродовж життя" [10: 102]. На думку авторки, процес формування полікультурної компетентності полягає в ознайомленні студентів з культурою інших народів, навчанні студентів знаходити інформацію щодо іншомовної культури та постійно оновлювати її в умовах неперервної комунікативної практики, а також у формуванні вміння застосовувати знання у процесі педагогічної діяльності [10].

Дослідницею Л. Воротняк була розроблена технологія формування полікультурної компетентності магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах. У структурі такої технології автор виділила три взаємопов'язаних компоненти. Концептуальна основа – це опора технології на певну науково обґрунтовану концепцію чи систему уявлень. Змістова частина навчання охоплює постановку, максимальне уточнення, формулювання цілей щодо досягнення результатів. Процесуальна частина запропонованої технології включає організацію навчального процесу відповідно до поставлених цілей, методи і форми навчальної діяльності студентів та викладачів, управління навчальним процесом, підсумкову оцінку результатів [11].

Вітчизняна дослідниця Г. Суткевич, вивчаючи проблему формування полікультурної компетентності майбутніх політологів, дійшла висновку, що впровадження культурологічного підходу з опорою на комунікативну методику є найбільш ефективним у процесі формування полікультурної компетентності. Важливо те, що формування полікультурної компетентності відбувається за умов адаптації до контексту національної та іншомовної культури. При цьому вивчення мови відбувається через пізнання культури, а культура пізнається через засвоєння мови [12].

З точки зору Л. Перетяги, сутність полікультурної компетентності полягає в тому, що людина, яка володіє цією компетентністю, виступає активним носієм досвіду в галузі міжособистісної взаємодії з представниками різних культур. Полікультурна компетентність визначається авторкою як "складне багатоконпонентне особистісне утворення, що є результатом полікультурної освіти і ґрунтується на засадах теоретичних знань та об'єктивних уявлень про етнокультурне різноманіття світу, що реалізується через вміння, навички і моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії, що в свою чергу сприяє ефективній міжетнічній взаємодії в сучасному полікультурному середовищі" [4: 102].

У результаті аналізу вищезгаданих підходів до вивчення проблеми фахової підготовки педагога можемо зробити висновок, що формування полікультурної компетентності розглядається як важлива складова педагогічної освіти та передумова високого рівня подальшої професійної діяльності. Цієї думки притримується вітчизняна дослідниця Н. Якса, яка звертає особливу увагу на залежність якості педагогічної діяльності від рівня полікультурної підготовки педагогів. На її думку, "ефективність педагогічної підготовки залежить від добору, структурування, змісту полікультурної освіти, формування професійної культури майбутнього вчителя, здійснення культурологічного, морально-етичного, етнічного напрямку навчально-виховної діяльності на різних етапах підготовки фахівця; розробки і впровадження технології з урахуванням інтересів особистості, світових тенденцій, національної специфіки" [13: 264].

Отже, на основі аналізу досліджень феномену полікультурної компетентності у взаємозв'язку з формуванням професійної компетентності майбутнього педагога можемо зробити такі висновки:

1. Професійна та полікультурна компетентності є складними особистісними утвореннями, які разом з іншими компетентностями (комунікативна, інформаційна, народознавча, навчально-пізнавальна тощо) включені до структури більш складної системної характеристики особистості – її загальножиттєвої компетентності, що формується протягом усього життєвого досвіду людини.

2. Можна виділити дві точки зору на співвідношення понять "професійна компетентність" та

"полікультурна компетентність": з позицій першої – феномени професійної та полікультурної компетентності фахівця вивчаються як однопорядкові, рівнозначні, з другої – полікультурна компетентність вивчається як складова професійної компетентності педагога. Це пов'язано з розробкою нової освітньої парадигми та необхідністю реконструкції процесу навчання та виховання молоді з позицій суб'єкт-суб'єктних взаємин людей різних національностей.

3. Полікультурна компетентність розглядається як статичне особистісне утворення, яке має певну структуру (компоненти) і характеристики (зміст компонентів). Від структури та змісту полікультурної підготовки, на думку багатьох дослідників, залежить якість професійної освіти педагога.

4. Полікультурна компетентність розглядається також як динамічне особистісне утворення. Формування полікультурної компетентності потребує розробки відповідних моделей або технологій, що є надзвичайно актуальним у сучасних умовах інтеграції суспільства, та складає перспективу наших подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності : погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18–24.
2. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
3. Назаренко Г. І. Професійна компетентність особистості викладача післядипломної педагогічної освіти / Г. Назаренко // Освіта Донбасу. – 2010. – № 2. – С. 80.
4. Перетяга Л. Є. Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів : дис. ... д-ра пед. наук / Перетяга Людмила Євгенівна. – Харків, 2008. – 175 с.
5. Степанов Є. П. Проблема формування культури міжетнічних відносин у сучасній педагогічній науці / Є. Степанов // Освіта Донбасу. – 2010. – № 2. – С. 13.
6. Демура І. Сутність професійних компетентностей / І. Демура // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць. – Вип. XXXVIII / заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов'янськ : Видавництво центр СДПУ, 2007. – С. 64–71.
7. Крокошенко О. Я. Особливості педагогічної компетентності вчителя трудового навчання / О. Крокошенко // Освіта Донбасу. – 2009. – № 2. – С. 85.
8. Крокошенко О. Я. Роль педагогічної практики у процесі розвитку педагогічної компетентності майбутніх інженерів-педагогів / О. Крокошенко // Освіта Донбасу. – 2009. – № 5. – С. 43.
9. Перроті А. Виступ на захист полікультурності / Антоніо Перроті. – Львів : Кальварія, 2001. – 128 с.
10. Соколова І. В. Формування полікультурної компетентності у майбутніх вчителів-філологів. [Електронний ресурс] / І. В. Соколова. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/
11. Воротняк Л. І. Особливості педагогічної технології формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах / Л. І. Воротняк // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. Сиротенко А. Й. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – С. 48–53.
12. Суткевич Г. О. Принципи формування полікультурної компетентності майбутніх політологів у процесі вивчення іноземної мови / Ганна Суткевич // Наукові праці. – 2009. – № 6. – С. 168.
13. Якса Н. В. Теоретичні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурності Кримського регіону / Наталя Володимирівна Якса. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2006. – 433 с.

Матеріал надійшов до редакції 08.10. 2010 р.

Величко Н. Н. Поликультурная компетентность как составляющая профессиональной компетентности учителя.

В статье исследован феномен поликультурной компетентности в взаимосвязи с профессиональной компетентностью педагога, раскрыто содержание категорий "компетентность", "профессиональная компетентность", "поликультурная компетентность". Сделан взвод про поликультурную компетентность как неотъемлемую составляющую в структуре профессиональной компетентности педагога.

Velychko N. N. Multicultural Competence as a Constituent of Professional Teacher's Competence.

This article investigates the phenomenon of multicultural competence in the interrelations with teacher's professional competence, uncovers the meaning of such categories as "competence", "professional competence", "multicultural competence". The conclusion is drawn that multicultural competence is a necessary part in teacher's professional competence structure.